

מבט על, גיליון 371, 4 באוקטובר 2012

יוזמת השלום הערבית ראויה לבחינה מחודשת, עכשיו

גלעד שר ואלעאי אלון

מבוא

לטוב ולרע, השיח הציבורי בישראל בעת האחרונה ממוקד אך ורק בהתגרענות איראן. אך דווקא בשל כך, ועל רקע התהפוכות בעולם הערבי, יש טעם לשוב ולבחון את הרלוונטיות של יוזמת השלום הערבית. היוזמה שבאה לאוויר העולם בבירות ב-2002, שבה ואושררה בוועידות הפסגה הערביות מאז – האחרונה שבהן, בגדד – לפני חמישה חודשים.

סיכון מחושב

אנו מודעים היטב לסיכונים המדיניים והביטחוניים הגלומים לישראל ביוזמה הערבית, כמות-שהיא. אין להקל בהם ראש, והגישה המוצעת כאן צריכה להיות מדודה, שקולה ומבוקרת. בעידן אי-הוודאות בעולם הערבי, הסכם שנחתם על ידי ממשל אחד עלול להיות מופר על-ידי מחליפו, ויתרה מכך, כמובן שאין בידי ישראל לקבל את התנאים המוצעים ביוזמה, כולם יחדיו וכל אחד מהם לחוד. ניתן לצפות, כי עם פתיחתו של הליך הידברות, שבמסגרתו יתקיים משא-ומתן, ובמהלכו, תוכל ישראל לפעול למזער את הסיכונים המופנים כלפיה.

הערכה זו מתחזקת ראשית-כל מכך שהליגה הערבית וכמה מדינאים ערביים היו מוכנים בעבר לדון בשינויים – מחמירים ומקלים כאחד. כך, למשל, באפריל 2004 הכריז המלך פיצל שעל הערבים להיות מוכנים לתקן את היוזמה¹; בוועידת הפסגה במרס 2005 פעלה ירדן לשכנע, כי יוכנסו שינויים בנוסח, כך שלא יצוינו סוגיות ירושלים וזכות השיבה של הפליטים². האיראנים פרסמו תכנית זו לשינויים, ותקפו אותה³; במאי 2009 פורסם, כי מנהיגים ערביים מתונים נכונים להיענות לבקשה אמריקאית לדון בשינויים ביוזמה⁴; מלך ירדן עבדאללה ציין ב-2008 כי היוזמה אינה בבחינת תכתיב לישראל⁵. שנית, בין השינויים שחברות בליגה שקלו במשך השנים (אף כי לא שינו בפועל) היו גם נושאים כבדי-משקל, כגון הסכמה לחזרת פליטים לשטח המדינה הפלסטינית בלבד, או שיקומם במדינות מושבם; חלוקת ירושלים והנפת דגל האו"ם על העיר העתיקה והמקומות הקדושים; ושינוי הסדר המסורתי בדרך להסכם ישראלי-פלסטיני, כך שהנורמליזציה תבוא תחילה, ורק לאחריה תוקם מדינה פלסטינית. לבסוף, אין להתעלם גם מלשון הטקסט, המדבר על פתרון מוסכם, ומרמז כי האמור בו אינו בבחינת תנאים מוכתבים.

ישראל לנוכח התהפוכות באזור

רעידת האדמה שטלטלה את עמי האזור, מהמגרב ועד תימן, מלוב דרך מצרים ועד סוריה, אכן מחייבת התבוננות זהירה מצד ישראל תוך שיקול דעת והמתנה לשקיעת האבק. אך סכנות העבר מציבות גם אתגרים והזדמנויות לעתיד. אפשר שיוזמת השלום הערבית תזמן לישראל הזדמנות לעגן במזרח התיכון את החזון הציוני: מדינת הלאום הדמוקרטית של העם היהודי, בטוחה ולגיטימית. לא מעטים הגיבו על הטלטלה בעולם הערבי באומרים: "תארו מה היה קורה לישראל לו היינו מקבלים את יוזמת השלום, והיינו מגיעים לכאוס הנוכחי". אמת, היוזמה הערבית היא אינטרס ערבי, גם כיום, ולולא הייתה כזו לא הייתה מוצגת מלכתחילה. ואולם, לו היו ישראל והקהילה הבינלאומית פותחות בשעתן בתהליך הידברות המבוסס על היוזמה, אין זה מן הנמנע שמצבה של ישראל היה כיום בטוח ויציב יותר. לו היתה ישראל מגיבה ליוזמה הערבית ומביעה נכונות לפתוח בדיונים ראשוניים על המתווה שמציעים הערבים, היה מעמדה הבינלאומי של המדינה עשוי להשתנות לטובה.

גלעד שר הוא חוקר אורח במכון למחקרי ביטחון לאומי
פרופ' אלעאי אלון הוא מרצה בחוג לפילוסופיה באוניברסיטת תל אביב

ובינתיים בעולם הערבי

לפני כמה שבועות פרסם מניב אל-מצרי, איש עסקים פלסטיני בולט, פניה לאבו מאזן בדבר הצורך לחדש את היוזמה. לדבריו, ירידת הנושא הפלסטיני מסדר היום העולמי, מקלה על ישראל לקבוע עובדות בשטח.⁶ בין מנהיגי ערב שתומכים גם כיום בחידוש היוזמה – המלך עבדאללה השני מירדן, ואפילו מנהיג סודאן, אל-בשיר.⁷

יחד עם זאת, מדי פעם חוזרים ונשמעים קולות בציבור הערבי המטילים ספק בתועלת שבחידוש כזה לנוכח ההתעלמות של ישראל הרשמית ממנה. לא-מכבר התכנסה ישיבה של ועדת יוזמת השלום הערבית ובה השתתף גם אבו מאזן. ההצעה לא נזכרה כלל במסמך הסיכום. אבו עלא פרסם באחרונה מאמר ארוך שבו קרא לבחון מחדש את היוזמה הערבית במלאת לה עשר שנים.⁸

חוגים דתיים אסלאמיים מביעים התנגדות חריפה עוד יותר. במאמר שפרסם באחרונה ד"ר צלאח אל-ברדוויל, איש הנהגת החמאס, הוא קובע שהחייאת יוזמת השלום מבטאת התחמקות מעמידה בפני הכיבוש,⁹ ושייח' אל-אזהר, אחמד אל-טייב, קרא בחודש שעבר בכינוס חרום של מדינות האסלאם במכה למשוך כליל את יוזמת השלום הערבית "שזכתה [מצד ישראל, ג.ש., א.א.] לקבלת פנים גרועה ביותר".¹⁰

עם מי מדברים?

ראשית, עם מנסחת היוזמה המקורית – הליגה הערבית. לטעמנו, חיזוקה של הליגה עולה בקנה אחד עם האינטרס הישראלי, ונראה לנו שהתייחסות ישראלית ליוזמה אכן תחזק אותה במישור הערבי, האסלאמי והעולמי. גורם שני הוא ועידת מדינות האסלאם, המאגדת 57 מדינות כאלה. כזכור אימצה הוועידה (פרט לאיראן, מארחת הכינוס) בשנת 2003 את היוזמה הערבית.¹¹ ולבסוף הפלסטינים, הן הפתח והן החמאס.

לכל אחד מהגורמים האלה סיבות משלו לצדד בהיצמדות ליוזמת השלום הערבית, דווקא עכשיו: הסכסוך הסוני-שיעי; חוסר היציבות הפוליטית הפנימית במדינות ערביות; הצורך של הליגה הערבית בהישג לשם חיזוקה; הצורך של האסלאם למצוא את דרכו הלגיטימית לקהילה הבינלאומית; המצב הכלכלי הירוד במדינות ערביות ואסלאמיות רבות -- כל אלה יכולים להיות מושפעים לטובה מהתייחסות חיובית של ישראל ליוזמה, אף מבלי שתקבל אותה רשמית.

יוזמת השלום הערבית לא תהיה זמינה לנצח. האיומים של גורמים ערביים כי זו הפעם ימשכו את היוזמה, לאחר ששבו ואישרו אותה, כאמור, כמה וכמה פעמים בעשור האחרון – רציניים יותר מבעבר. גם זאת צריכה ישראל לשקול בכובד ראש.

היתרונות לישראל

הנה כמה מהם: בהתייחסות ליוזמה כבסיס או כמסגרת למשא-ומתן בין ישראל לעולם הערבי, תעניק ישראל לארצות הברית נכס מדיני ותדמיתי נכבד, ותאפשר לשקם את המעמד של ארצות הברית במזרח התיכון ובעולם הערבי.

זאת ועוד: התייחסות חיובית ליוזמה, שמקורה סוני בעיקרו, תחזק מחנה זה שבאסלאם במאבקו נגד השיעה כנושא דגל האסלאם, ואף עשויה לסייע לבנות ציר סוני-ישראלי-מערבי מול איראן, חזבאללה וגורמים שיעים נוספים בעולם האסלאמי. מתברר שהאסלאמיסטים אינם בוחלים בדיפלומטיה, והריאל-פוליטיק אינה מהם והלאה. שלא כמו בביטוי השחוק אצלנו "תן להם אצבע וירצו את כל היד", שמענו בשיחות עם אנשי ארגונים אסלאמיים התבטאויות כגון "תנו לנו יד אחת וניתן לכם חמש ידיים". לא מן הנמנע כי יימצא תפקיד מרכזי גם לתורכיה במסלול הזה, ובכך תשיג ישראל גם התחלה של שיקום יחסיה עמה.

ניתן לשער כי ישראל תוכל לחזק את מעמדה כשכנה בעלת מנופים להשגת הכרה ראויה לאסלאם בעולם המערבי. בעלי היוזמה הערבית מייצגים במידה רבה את האסלאם, ולפיכך עשויה ישראל לזכות בהכרה, הן בקרב ההנהגה האסלאמית והן בקרב הציבור שהנהגה זו מייצגת.

דווקא עכשיו, לנוכח ההתפתחויות בעולם הערבי, והפתיחות היחסית שמתקיימת בכל מהפיכה, גדלה אפשרות ההשפעה מבית ומחוץ, והמחיר שיידרש מישראל על-מנת שתגיע ליעדיה הלאומיים ותשיג שלום עם העולם הערבי עשוי להיות מופחת.

בזהירות, בכובד ראש, בקור-רוח, תוך עמידה על האינטרסים החיוניים – אך באומץ. זה מה שנדרש מישראל בעת הזו. אפשר שדווקא הבחירה בדרך המשא ומתן עם העולם הערבי המטוטלט והמדמם, על בסיס יוזמת השלום הערבית, תתברר כאסטרטגיה נבונה גם – אך לא רק – מול האיום האיראני.

¹ CNN in Arabic, April 25 2007.

² Alif Ba, March 19, 2005.

³ على هامش القمة العربية المقبلة،الأردن يطرح مبادرة لحياء عرض سلام عربي مع الكيان الصهيوني

⁴ אל-קדס אל-ערבי, 6 במאי 2009/

⁵ "Israel today has to with El Pais, October 18, 2008: [interview](#) King Abdullah II of Jordan, decide whether it wants to keep the future of Israel as fortress Israel or does it want to engage with the Arab and Muslim world ... We're not saying take it or leave it. We have put some ideas in this proposal and at the end of the day, it will happen when both sides agree. So the Arab proposal is extremely flexible, as we were trying to think of how to reach out to the Israelis. ... [I]f we don't resolve the core issue of the Middle East, which is the Arab-Israeli problem, then extremists will always have a playground to recruit frustrated and disillusioned young Arabs."

ראו גם: <http://www.middleeastprogress.org/2008/12/the-heart-of-the-initiative/>

<http://www.middleeastprogress.org/coverage/?region=152>

⁶ <http://www.wafa.ps/arabic/index.php?action=detail&id=136170>

⁷ <http://asharqalarabi.org.uk/barq/b-qiraat-72.htm>

⁸ www.wafa.ps/arabic/index.php?action=detail&id=12774

⁹ <http://snipurl.com/256p5a1>

¹⁰ <http://www.menara.ma/ar/2012/08/13/223592.html>

¹¹ באחרונה הושעתה סוריה מחברות בארגון עקב התנהלות המשטר נגד המורדים.